

ANTUN ŠOLJAN

1932. – 1993.

ZAGREB, 2003.

HRVATSKA AKADEMIJA ZNANOSTI I UMJETNOSTI
SPOMENICA PREMINULIM AKADEMICIMA SVEZAK 107

HRVATSKA AKADEMIJA ZNANOSTI I UMJETNOSTI
SPOMENICA PREMINULIM AKADEMICIMA SVEZAK 107

ISBN 953-154-576-6

ISSN 1330-0865

Uredio
akademik Dubravko Jelčić

RAZRED ZA KNJIŽEVNOST

ANTUN ŠOLJAN

1932. – 1993.

ZAGREB, 2003.

SPOMENICA

posvećena preminulom
akademiku Antunu Šoljanu
redovitom članu Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu
(Beograd, 1. prosinca 1932. – 9. srpnja 1993., Zagreb)

KOMEMORACIJA

održana 9. ožujka 1998.
u palači Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti
Govor akademika Dubravka Jelčića, tajnika Razreda za književnost
i akademika Slavka Mihalića

Bibliografija izdanja Antuna Šoljana (sastavio D. J.)

ISPRAĆAJ

Posmrtnih ostataka na Mirogoju
14. srpnja 1993.

Oproštajna riječ u ime
Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti
akademik Slavko Mihalić
član suradnik prof. dr. Ante Stamać

VELEBNO KNJIŽEVNO DJELO

Danas se opraštamo od velikoga hrvatskog književnika, pisca koji je – i više nego što se to u nas zna – zakoračio i u Europu u širem smislu, našega dragog i nezaboravnog prijatelja Antuna Šoljana. Najmanje četrdeset godina ne samo pisanja nego i književnog djelovanja stoji iza biblioteke njegovih djela koja u punoj mjeri, široko i osmišljeno, otvara novu stranicu hrvatske književnosti.

Još od najranijih dana, u okolnostima dogmatizma i praktične smrti duhovnog života, on je na čelu svojega književnog naraštaja nastupio sa smionim programom književne obnove, *druge hrvatske književne renesanse*, intimno ne pristajući na polovična rješenja, nego, i svojim pjesmama, pripovijestima, romanom, esejima i prijevodima širom otvarao vrata svjetske literarne obitelji. Tom je nenapisanom, ali u prvim djelima jasno izraženom programu, kojemu odmah pristupaju i drugi pripadnici »krugovaškog« naraštaja, pa i neki stariji pisci, Antun Šoljan ostao vjeran sve do posljednje knjige koju je nedavno predao izdavaču. Bio je to »kopernikanski obrat« u hrvatskoj književnosti na kojem će se temeljiti sva buduća nastojanja naših pisaca, pa i ovih najnovijih koji tek tiskaju prve knjige.

Djelujući ponekad sam, izoliran od režimâ pritisaka, ili pak s drugima, Antun Šoljan je sva ta četiri desetljeća, ne popuštajući ni za jotu, visoko dizao zastavu literarnog morala, znajući da bez te platforme, bez te polazišne točke, književnost postaje samo sluškinja kojekakvih »spasitelja naroda«, kojima kao da je najvažniji cilj da joj slome njezinu autonomnost. Vjerujući u tu čarobnu »kutiju olovnihi slova« on je u njoj nalazio snagu da izdrži najveća iskušenja, braneći dapače više druge nego sebe, prkoseći zapravo nedodirljivošću svoje književne riječi, svjesno i nesvjesno, ali s iznimnim talentom i genijalnom pronicljivošću stvarajući vlastiti književni autoritet koji naši amateri ne će u svemu razumjeti, ali će ga na kraju morati priznati.

S Antunom Šoljanom ne odlazi samo naš veliki prijatelj kojega nitko i ništa ne može zamijeniti, ne odlazi samo divan i nadasve častan čovjek o čije smo se rame u najvećim nedaćama mogli osloniti, a njih je doista bilo previše za kratki ljudski vijek, ne gubimo samo druželjubivi stol za kojim smo se, različiti kakvi već jesmo, mogli razumjeti pa i zapjevati, dok su vani tutnjile oluje, nego odlazi i sama naša mladost sačuvana u duši kao stalno podsjećanje. Jer Tonko je do zadnjeg trenutka, usprkos strašnoj razornoj bolesti, ostao mlad, on je bio taj s kojim ste usprkos godinama, i svemu onome što donose godine, mogli smisliti neku novu pustolovinu, igru u kojoj ništa nije sigurno osim vaše znatiželje. Posljednje riječi koje sam od njega čuo bile su: »Upravo sam doputovao... Idem na put«. A jednom mi je rekao: »Netom osjetiš potrebu da kreneš, putuj... Prekosutra ćeš se predomisli«.

Danas je taj strašni prekosutra, dan kada se više ne putuje nego se stiže.

Ipak, ostaje nam, dragi Tonko, tvoje velebno književno djelo u koje si ugradio cijeli svoj život. U njemu ćemo mi, i oni koji stižu za nama, sve dok traje hrvatska riječ, moći ponovno raspoznati tvoj glas, sanjati tvoje snove, putovati najmanjim lukama našega prostranog mora, vjerovati, voljeti, nadati se...

Opraštam se od tebe u ime Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti koja je, primajući te jednodušno u svoje članstvo, odala priznanje tvom djelu.

Opraštam se i u ime »Goranova proljeća« koje ti je ove godine dodijelilo *Goranov vijenac* za pjesničko djelo. U svoje ime mogu reći jedino: do viđenja, moj prijatelju.

In memoriam
ANTUN ŠOLJAN

Kad se stišaju prvi valovi žalosti, a Šoljanova ih je smrt uvelike uzburkala, nailazi doba novog čitanja, promišljanja i ocjenjivanja. Tako je i s našim preminulim bardom. Opširan prikaz njegova rada objavljen je u Ljetopisu HAZU 92 za 1988., na str. 440-443, a prigodom izbora za izvanrednog člana Akademije. Stoga u ovoj prigodi valja napomenuti, da je osim *Izabranih djela* u četiri knjige Antun Šoljan objavio još i pripovijetke *Hrvatski Joyce i druge igre* (1989.) esejističku knjigu *Sloboda čitanja* (1991.) te lijepe postmodernističke »svažice« pod naslovom *Prošlo nesvršeno vrijeme* (1992.). Koliko god vrijedne – posljednja je dobila i prestižnu »Vjesnikovu« nagradu »Goran« – one nisu bitno promijenile sliku Šoljanova djela, ali su, pogotovu spomenuta nagrađena, pokazala njegovu izvanrednu sposobnost prilagodbe svakoj novini koja je rezultat estetičkog uma i književne proizvodnje prožete njime. Jer, *Prošlo nesvršeno vrijeme*, knjiga eseja, feljtona, priča, zapisaka i čega sve ne, upravo je uzorna manifestacija današnje misli, u sebi nesklapne, u stalnu bijegu pred »općim mjestima«, a vole je zvati postmodernističkom.

Zapravo, Šoljan je bio najplodniji i pogotovu najsvestraniji hrvatski pisac naših dana. O toj njegovoj osobini pisali su mnogi. Valjalo bi možda svako od tih područja Šoljanova rada samo ukratko preletjeti te sugerirati, možda, nešto poput jasnije ocjene svakoga od njih. Uostalom, tako je učinjeno svojedobno i u Ljetopisu 92, no činjenica autorova nestanka, nemila smrt, pridonoši većem stupnju konačnosti mogućih sudova. Esencija se pridružuje (ne-)egzistenciji, ako se smije ovako parafrazirati.

Šoljan je ponajprije romanopisac. Četiri njegova romana – *Izdajice*, *Kratki izlet*, *Luža*, *Drugi ljudi na Mjesecu* – možda nisu opsežan romanopisalački opus, pogotovu s obzirom na razmjernu kratkoću svakoga od njih. Međutim, romani su to iznimnih vrijednosti, o čemu uostalom svjedoči i

činjenica, da je svaki od njih u svoje doba podigao veliku prašinu, bilo s kvalitete bilo s više manje očitih a alegoriziranih političkih konotacija. Pogotovu je *Luka* – roman o propasti socijalizma – bila na rubu propasti, tj. povlačenja iz optica. Ali osim te društvene relevantnosti Šoljanovi romani posjeduju čvrstu unutrašnju koherenciju, jer su građani nepretenciozno, zapravo po najjednostavnijim modelima kakve pikarske renesansne priče, mahom s binarnim parovima likova, upravo karaktera.

Kao pisac novela i priča Šoljan zadržava neposredan autorski odnos prema čitatelju, koga će nerijetko i apostrofirati, te se i time vraća tradicionalnim modelima primjerice jednoga Šenoe ili Gjalskoga. Uopće, Šoljan svoju književnu vrijednost duguje krajnjoj jednostavnosti pripovijedanja, a izražava se nizom tipova govora, od svih funkcionalnih stilova, koje zna implicitno ironizirati, do hrvatskih narječja, stranih jezika, nipošto na kraju stihova starijih hrvatskih pjesnika. Sve je to znatno uzburkalo Šoljanov jezik i udarilo njegovu proznom djelu pečat osobitosti i jezične univerzalnosti istodobno.

Dramatičar, Šoljan u svojih 13 komada (drama, komedija, groteska, ili svega toga istodobno) baš kao i u proznim djelima postavlja vrlo jasne probleme, provodi ih kroz tragične ili burleskne, pri čemu se misao o neponovljivoj i jedinstvenoj ljudskoj egzistenciji pokazuje u punim obrisima, nerijetko s nemilim završetkom, no završetkom što ga oblikuje skeptični um i dublji uvid u potrebu »oslobađanja od odviše jakih čuvstava«, »užasa i sućuti«.

Pjesnik, Šoljan je u suvremenome hrvatskom pjesništvu osigurao visok rang, više inovativnošću ranih svojih početaka negoli lirskom fakturom. Šoljan nije pjesnik lirske tankočutnosti nego žestokih slika, jasnih ideja, te neprestane potrebe da poemom nadvlada lirske nježnosti, potrebe da se oslobodi okova liričnosti. I njegov *Bacač kamena* iz najranije faze i *Rustichiello* i primjerice *Express preporučeno* teže stanovitoj dramskoj napetosti, posljednja pak pjesma i jasnoj moralističkoj pouci, poput kakve »upute u čestit život«. Kao »čisti lirik« Šoljan je hrvatsku poeziju zadužio upravo manifestacijom jarke slikovitosti.

Esejist, Šoljan polazi od pojedinačnoga: od opusa kolege iz prijateljskog kruga (»klapaštvo« je poznata odlika »krugovaša«!), od kakve letimične misli, od učene ideje. Baš kao što polazi od pojedinačnosti, na njoj se nakon niza analogija i zadržava, izbjegavajući veće krugove univerzalnosti: ona mu je uvijek mirisala na »praznu općenitost«, totalitarnu misao, u krajnjoj crti i učinku na dosadno zujanje muha. Držim da će Šoljanovu esejistiku, feljto-

nistiku i polemiku valjati podrobno proučiti glede pripomenute fobije pred univerzalnošću.

Antun Šoljan, valja reći na kraju, svojim je prijevodima bitno obogatio hrvatski jezik, ne samo (u ranijoj fazi) uvođenjem anglizama, nego (što bliže kraju to više) traženjem sretna spoja između hrvatskih purizama u leksiku, frazeologiji i sintaksi i suvremenoga standarda.

Za života Antun Šoljan ostavio je sjajno djelo dinamične zamišljenosti i izvanredno bogata jezika, čime je uvelike proširio estetske i spoznajne mogućnosti svojih suvremenika. Tom velebnom spomeniku od jezika dugujemo vječnu zahvalnost, a njegovu tvorcu, Antunu Šoljanu, neka svijetli vječna svjetlost.

KOMEMORACIJA

Razred za književnost
održana 9. ožujka 1998.

Govor akademika Dubravka Jelčića i
akademika Slavka Mihalića

U SPOMEN ANTUNU ŠOLJANU

Pjesnik i pripovjedač, romanopisac i dramatičar, esejist i feljtonist, kritičar i antologičar, prevoditelj i urednik, Šoljan je bio od onih rijetkih pisaca koji nisu živjeli samo da bi pisali, nego i pisali da bi živjeli. Bio je jedan od prvih, ako ne baš i prvi profesionalni književnik u Hrvatskoj poslije Drugoga svjetskog rata. Shvaćajući pisanje kao svoj radni zadatak, on je s jedne strane demistificirao sam kreativni čin, a s druge strane ga je visoko uzdigao na razinu svoga talenta i njemu primjerene profesionalne odgovornosti.

Na vrata književnosti pokucao je sasvim mlad, još kao zagrebački gimnazijalac, a već u prvim studentskim danima njegova je nazočnost u njoj bila primijećena. Od prvih koraka mogla se nazrijeti njegova orijentacija, koja je ubrzo postala koncept, a zatim se očitovala i kao program. U duhu tog programa, sasvim inovantnog, Šoljan je odigrao ulogu skretničara, koji je mnoge naše književne vlakove usmjerio na dotad neznane kolosijeke, uspostavljajući i nove kanone nove modernosti.

Tu prvu dionicu, na kojoj je teorijskim pretpostavkama valjalo trasirati i potkrijepiti vlastita nastojanja koja će slijediti, prošao je zajedno s Ivanom Slamnigom. Tandem Slamnig-Šoljan potpisuje u prvoj polovini pedesetih mnoge teorijske članke, kritičko-informativne eseje i pregršt prijevoda, mahom iz engleske i američke poezije. Činilo se, tada, da su Šoljan i Slamnig dioskuri, nedjeljivo vezani zauvijek. Ali, s vremenom, razdvojila ih je razlika temperamenata, koja je nadjačala jedinstvo književnih pogleda i afiniteata. Osebnosti njihovih talenata tražile su svaka svoj prostor i svoju stvaralačku slobodu u njemu, da bi se književno izrazile njihove individualnosti. Pa kad su zajednički obavili pripremni dio, krenuli su svaki svojim putem prema istome cilju: oslobođenju književnosti od svakog tutorstva.

Bio je izraziti čovjek pera, pravi *homme de lettres*. Inventivan, maštovit, neobuzdan, sklon trenutnim oduševljenjima koja nisu samo protutnjala nego su redovito ostavljala zrele literarne tragove, Šoljan je u svijetu književnosti našao sebe, kao da je, kako bi rekao Frangeš, sam junak vlastite literature. Studirao je anglistiku, ali studij nije završio. Prekinuo ga je kad je osjetio da mu je on zapreka koja odgađa ostvarivanje vlastitih književnih planova, za koje bijaše već sasvim spreman. Bio je nestrpljiv da otpočne s njima što prije; nema vremena za čekanje, držao je, videći tadašnje stanje u našoj književnosti više nego žalosnim, upravo pogibeljnim, jer je prijetilo da "strogo kontroliranim" sivilom onemogućiti i ugušiti u zametku svaki pokušaj stvaralačke izvornosti, koja se ne bi pokoravala zadanim i propisanim receptima političke kuhinje. Imao je pred očima mnoge, ako ne uvijek velike a ono svakako privlačne, izazovne uzore, uglavnom iz angloameričke književnosti, od Gertrude Stein, Hemingwaya, Faulknera, Poea i Thomasa Wolfea do Virginie Woolf, Joycea i T. S. Eliota, ali nikoga od njih, izdvojeno, posebno, više od drugih. Primaio je mnogostrane poticaje, ali nije prihvaćao ničiji utjecaj, hraneći i jačajući vlastiti talent tuđim plodonosnim iskustvima, kako bi bio sposoban izraziti vlastite ideje na svoj vlastiti način. Bio je već zarana, od samoga početka, uvjeren u svoje mogućnosti i u ispravnost odabranog puta.

Ako se u početku nekome i činilo da će Šoljana stvaralačka znatiželja, možda i samo zbog prkosa i otpora konzervativnom tradicionalizmu, zavesti na stranputice eksperimentalnog izživljavanja i beskrajnih modernističkih lutanja, duhovitih ali u krajnjoj konsekvenci ipak jalovih, morao je ubrzo priznati da se prevario. Morao je shvatiti, da se Šoljan nije ni upuštao u početne eksperimente zato da na njima ostane, nego zato da provjeri mogućnosti pisanja književnosti koja će se s punom odgovornošću i sviješću o sebi odnositi i prema stvarnosti i prema svome umjetničkom, artistskom biću. Njemu književnost nije bila ni dekoracija ni besposlica, kao ni ideologija, makar i suprotna onoj vladajućoj i zadanoj. Književnost je njemu bila, jednostavno bi se moglo reći, prostor duhovne slobode, koju svaki čovjek, ako ne pristaje ni uz kakve dogme, neumorno traži u ovom svijetu zatrovanom politikom i političkim konvencijama. I to upravo takvom politikom i takvim političkim konvencijama, koje bi htjele zatrti svaki oblik slobode.

Tih pedesetih godina u Hrvatskoj se živjelo u duhovnim oscilacijama između očaja i rezignacije, s povremenim blagim proplamsajima varljive nade da će popustiti krute ideološkopolitičke stege, a prevladati slobodniji oblici života i mišljenja (što se na kraju nije dogodilo u priželjkivanim razmjeri-

ma, pogotovo ne kao stalno, stabilno stanje, ali se nešto ipak dogodilo: razdoblja slobodnija i tolerantnija izmjenjivala su se s razdobljima obnavljanja represivne ideološke krutosti). U takvim okolnostima slobodarska, nedogmatska književna riječ teško je krčila sebi put, ali ga je ipak krčila i osvajala. Među prvim Šoljan. Pjesmama, a ništa manje i prvim novelama, on je zbunjivao veliki dio naše čitateljske javnosti, nenavikle na takav tip književnosti kakav je on pisao. Ali je zabune ubrzo nestalo i kod najnepovjerljivijih, jer su Šoljanovi radovi zračili autentičnu modernost snagom njegova talenta, koji mu je svakodnevno pribavljao nove poklonike. Desetak godina kasnije više nije bilo nikakve sumnje, da je Šoljan središnja pojava poslijeratnoga hrvatskog književnog naraštaja: ne samo njegov najplodniji i najsvestraniji pisac nego, bez dvojbe, i jedan od najvjerodostojnijih simbola njegova slobodarstva. Slobodarstva, ili bolje, slobodoljublja, koje ne odvaja estetsku slobodu od slobode ideološke i političke, jer vjeruje da je sloboda nedjeljiva.

Upravo zato jer je vjerovao u nedjeljivost slobode, našao se ne jednom na udaru dogmatskih ideologa jugokomunističkog režima u Hrvatskoj. A da nije bilo ni lako ni zavidno živjeti i pisati u takvim okolnostima, to jest, pisati u skladu sa svojim životnim i literarnim uvjerenjima, dok su se svi instrumenti društvene i političke moći radikalno protivili takvim shvaćanjima, to zaista nije potrebno ni isticati. Pa ipak, bilo je hrvatskih pisaca koji su taj izazov vremena prihvatili, a Šoljan među prvim, najmarkantniji i najprofiliraniji. Pouzdanje u vlastiti talent moglo mu je tada biti jedino jamstvo, da njegova književna i ljudska savjest, kao i odlučnost da im se podredi, imaju opravdanja i da njegova spremnost na osobnu žrtvu ne će biti uzaludna.

Šoljana se valjda zato i čitalo, jer je javnost osjećala da je riječ o književniku koji joj otvoreno govori što misli, ne izbjegava aktualne teme koliko god one bile delikatne i skliske, niti govoreći o njima taji ili kamuflira svoja uvjerenja. Ne dvojim da je Šoljanovoj popularnosti znatno pridonijela i sama činjenica što je vlast na nj gledala prijekim okom, što ga je tolerirala nerado i preko volje, a kadikad i javno napadala. Hrvatska javnost uvijek je pokazivala simpatije za one koje vlast nije mirisala, a kad je riječ o piscima, onda joj je to bio prvi znak, gotovo jamstvo, da je riječ u najmanju ruku o zanimljivom piscu. Totalitaristička vlast uvijek čini silnu uslugu intelektualcima koje progoni: popularizira ih više nego što bi se oni sami mogli popularizirati.

Bila je doista sretna okolnost što se Šoljanova sve veća popularnost posve podudarala s literarnom samosvojnošću i autonomnom vrijednošću njegove

va djela. On je bio pisac koji je imao što reći našem suvremenom čitatelju, čitatelju koji je u književnosti, po dobrim starim navadama, tražio ako ne baš gotove odgovore a ono barem različite mogućnosti produbljenijeg razmišljanja o mnoštvu životnih pitanja s kojima se svakodnevno susreće.

U Šoljanu smo imali pisca živih ideja, velikih zamaha, rijetke homogenosti. I pjesme mu i novele i drame zrače mislima koje nukaju na zaključak da filozofsko-moralistička namjera nije bila posve strana ovom piscu modernog senzibiliteta. Ali, isto tako, i pjesme i novele i drame, pa štoviše i eseji i feljtoni njegovi, stoje u nerazlučivu misaonom suodnosu jedni prema drugima, uspostavljajući obilje međusobnih silnica koje ih interferencijama povezuju kao na jedinstvenom elektro-magnetskom polju, prenoseći misaone i estetske energije jednih u druge, pa možemo reći da svaki njegov pojedinačni tekst i svaki segment njegova stvaralaštva impliciraju cjelinu njegova djela; a to na kraju potvrđuje ono što smo već rekli: da je Šoljanov opus cjelovit i nedjeljiv.

ANTUN ŠOLJAN

Antun Šoljan jedan je od onih hrvatskih pisaca koji svojim djelom nadmašuju vrijeme kojemu su pripadali. Stoga i nije čudo što ono u današnjim danima postaje sve poznatijim, što njegove pjesme, proze, drame, eseji, feljtoni, kritike, polemike tek sada dobivaju zasluženo mjesto u književnoj povijesti premda također možemo reći da će im budućnost, kada otpadne sve što nasuprot njihovu značenju bijaše sporedno, biti još sklonija. Ne kanim time umanjiti vrijednost drugih nego samo naglašavam izvanrednost Šoljanove književne pojave koja zatvara vrata mnogih dotad već iskušanih i dotrajalih literarnih oblika, a smjelo otvara prostore novim poticajima i traženjima.

Istina, od samog početka bilo je ljudi, točnije pripadnika Šoljanova književnog naraštaja, koji su slutili čvrstinu njegovih ne samo književnih opredjeljenja, dalekosežnost zamisli i kreativnu snagu, pa su mogli pretpostaviti da se radi o literarnom vizionaru koji sabrano polazi u bitku s vremenom i vlastitom sudbinom u kojoj ne će znati za kompromise i tako postati primjerom onima koji su sposobni poći njegovim tragom.

Pritom su postojala dva bitna čimbenika koja daju vjerodostojnost Šoljanovim nastojanjima:

Prije svega Antun Šoljan dobro poznaje književnost vlastita naroda, pri čemu na svoj oštar, nepopustljiv način, odjeljuje bitno od sporednog. Ne podcjenjuje, posjeduje sluh i za male pomake, ali ne krije sklonost da se puna pozornost pridaje najznatnijim dometima – ne gleda književne vrijednosti na prozore povijesnog, iako ne podcjenjuje ni tu dimenziju, nego u dosluhu sa svijetom traži univerzalno, trajno, bio to grč tragičnog ili smirenje u ljepoti, božanskom. Uvjerava nas u to i *Antologija hrvatske poezije* koju je nešto kasnije sastavljao s Nikolom Milićevićem za “Zoru”, kao i *Antologija hrvatske poezije dvadesetog stoljeća* koju smo Šoljan, Pupačić i ja nekako u isto vrijeme

(1966.) priredili za “Znanje”. Svakako ne bismo smjeli zaboraviti, da su te dvije knjige bile rječiti odgovor beogradskim pokušajima stvaranja unitarističke “jugoslavenske poezije”, u kojoj su razbojnici pod križem dijelili krvave halje stare hrvatske književnosti, proglašujući ih tobože “zajedničkim”, podcjenjivajući pa i prešućujući suvremenu hrvatsku poeziju.

S nepunih dvadeset godina Antun Šoljan, zajedno s dvije godine starijim Ivanom Slamnigom, s kojim je neko vrijeme činio čvrsti literarni tandem, potpisuje svoju prvu knjigu: bila je to *Američka lirika* (1952.). Iz same te činjenice proizlazi nekoliko stvari – ponajprije da već u gimnaziji toliko poznaje američku literaturu da iz nje može birati, zatim da u to doba već toliko ulazi u tajne hrvatskoga i engleskog odnosno američkog jezika da počinje i prevoditi, da je tada već vrsni majstor stiha, bez čega je svako prevođenje poezije unaprijed propala stvar, a nije manje važno da zajedno sa Slamnigom prevodi upravo američku liriku kao svoje suprotstavljanje još uvijek glasnim odjecima ne tako davno ozakonjenih socrealističkih dogmi.

To je dakle taj drugi čimbenik koji objašnjava Šoljanovu književnu osobnost: on je već upućen u svjetsku, posebno anglo-američku književnost, ali pri tome nije pasivni promatrač, Schögest, nego most između dva toliko različita jezična idioma, između dviju književnosti između kojih ranije nije bilo znatnijih dodira.

Neprocenjivo je bogatstvo prijevoda poezije, proze i drame koje će Antun Šoljan, u početku s Ivanom Slamnigom a kasnije sve više sam, ostaviti hrvatskoj književnosti: sljedeća u nizu bijaše *Suvremena engleska poezija* (1956.), zatim u zasebnim zbirkama izlaze Blok, T. S. Eliot, Ezra Pound, a nakon niza prozaika od Hemingwaya do Orwella i Scott-Fitzgeralda, slijede uz brojne druge dramatičare i visoko ocijenjeni prijevodi iz Shakespearea. Godine 1947. Vesna Parun objavljuje svoju prvu zbirku pjesama *Zore i vi-hori*, talentiranu i nimalo avangardnu, pa ipak je dogmatska partijska kritika proglašuje ‘nepoćudnom’.

Tri godine kasnije, 1950., zacijelo najdarovitiji među partizanskim pjesnicima Jure Kaštelan objavljuje zbirku pjesama *Pijetao na krovu*, ali je službena kritika, vjerojatno zbog blagih nadrealističkih sklonosti, potpuno prešućuje, ma koliko bila hvaljena među čitateljima.

Godinu dana kasnije pojavljuje se sa zbirkom konkretističke poezije *Đerdan* šesnaestgodišnji pjesnik Josip Stošić, ali ona bude i policijski zabranjena kao “dekadentno izživljavanje strano socijalističkom duhu”.

Naravno, sličnih bi se primjera moglo naći i u proznim izdanjima iz tog vremena (slučaj Petra Šegedina).

Događalo se to na početku razlaza između Tita i Staljina, kada je mnogo stvari još nejasno jer se sve zbiva u čvrsto zatvorenim partijskim krugovima, a do javnosti dopiru tek zbunjujuće sitnice. Samo je jedno pouzdano: u kulturi, pa i u književnosti, i dalje vladaju ždanovističko-đilasovsko-zogovićanske dogme koje su, primjerice, svojedobno, proglasile nepoćudnim čak i Cesarića i Ujevića.

Mogli bismo se barem teoretski zapitati, zašto onda nije bila zabranjena Šoljan-Slamnigova *Američka lirika* koja izlazi samo godinu dana nakon Stošićeve zbirke? Odgovor je u bitnoj dvoličnosti bivših boljševičkih društava: što je zabranjivano u vlastitoj književnosti, dopušta se, zbog “šminke”, u prijevodnoj literaturi. Osim toga Tito, zbog prijetnje sovjetske intervencije, prividno i nikada potpuno, mijenja kaput: u gospodarskoj katastrofi traži pomoć Zapada, a kao dokaz tobožnje demokratizacije ponešto popušta uzde na kulturnom planu, misleći vjerojatno da knjige izlaze u tako malim nakladama da će ostati u kulturnom getu. Ali i to “sasvim malo” bilo je dovoljno da se u Zagrebu pojavi časopis “Krugovi” koji pod budnim komesarskim okom otvara vrata “mladima” i u kojem Vlatko Pavletić objavljuje svoj glasoviti proglas “Neka bude živost”.

Antun Šoljan, koji počinje pisati sa šesnaest godina, a u dvadesetim posjeduje pročišćene pojmove o odnosu između slobode i književnog stvaranja, o žalosnom položaju u koji su dospjele književnost i duhovni život, smjelo ulazi u sukob s dogmatskim strukturama, razumijevajući i to da se sloboda ne poklanja nego uzima.

Uz to on više nije samo: čitava jedna generacija mladih pisaca, vjerojatno u ratnoj i poratnoj nevolji naglo sazrela, počinje navaljivati na vrata “Krugova”, pa i na vrata još uvijek sumnjičavih izdavača koji prestaju razumijevati “ovaj novi svijet”. Poslije će ih po časopisu u kojemu tiskaju prve radove prozvati “krugovašima”, što u književnoj povijesti proizvodi mnoge zablude, jer se nije radilo ni o kakvoj estetskoj srodnosti sudionika, nikakvom njihovom načelnom književnom programu, manifestu, nego o spisateljskoj solidarnosti u težnji da se njihovi rukopisi izvade iz uredničkih ladica i upute u tiskare, knjižarske izloge.

Šoljanovo stajalište je radikalnije: on, dakako, nije protiv solidarnosti, iako mu se zahtjevi dijela “krugovaša” čine suviše skromnim, o čemu otvoreno govori i piše, nego se s nekolicinom istomišljenika zalaže za cjeloviti književni preobražaj i, kao uvjet za to, potpunu slobodu književne riječi.

O čemu se zapravo radi pokazat će, uz jamstvo prijevoda, koji snažno, otkrivački djeluju na čitavi naraštaj, i njegove prve knjige pjesama i novela:

Na rubu svijeta, pjesme, 1956., *Specijalni izaslanici*, novele, 1957., *Izvan fokusa*, pjesme, 1957. Prije svega on se potpuno odriče patetizacije, služeći se pritom mjestimično podrugljivošću i ironijom. Odriče se razorene stvarnosti i na njenom mjestu, odnosno umjesto nje, gradi vlastite zaokružene svjetove u kojima uspostavlja smislenije, ljudske odnose. Nisu mu tuđi niti egzistencijalni upiti, ali on izlaz traži u začudnosti, metafizičkom. Šoljan afirmira jednu novu dimenziju u hrvatskoj književnosti, koja jest na zemlji, ali pisac mimoilazi njezine zloćudne rugobe i daje prednost ljepoti, ne krijući konačnu sjetnost, melankoličnost. Kao što kaže Branimir Donat, on se u odmaku od prezrele stvarnosti približava tada još miroljubivim alternativnim skupinama, hipijima, djeci cvijeća, bitnicima...

Službena kritika, a druge jedva da je i bilo, osobito u prvim godinama Šoljanova ulaska u književnost, više po intuiciji nego po pameti, po sklonosti zlu više nego priznavanju vrijednosti koja književnost izvlači iz ustajale močvare, jasno je iskazivala svoju nesnošljivost prema Šoljanovu djelu. U najboljem slučaju ona ga je prešućivala u skoro predvidivim razmacima (kao sva ondašnja boljševička politika) mijenjajući izraz lica od dvosmislenog smiješka do otvorene mržnje. Naravno da je time na posredan način samo priznavala njegovu vrijednost i utjecaj na vlastitu i sljedeće generacije, potičući ih na otvaranje prema svijetu, plodno nespokojstvo.

Bio je Antun Šoljan Pisac (s velikim slovom P), jedan od rijetkih nakon Matoša, na čijem je grobu, uostalom, održao znameniti govor, koji će izazvati bijes nekih književnika umiješanih u tadašnju vlast, koji se prepoznahu u njegovu pozivu na moralnu konstantu. I što je karakteristično za Šoljana: on taj govor umeće u literaturu, hotimice ili nehotično obznanjujući kako za njega zapravo nema granice između tzv. osobnog života i književnosti.

Nije li upravo ta samosvijest najviše ljutila njegove osporavatelje iz vlasti, i one oko njih, ponekad literature, navikle da pisce i literaturu gledaju odozgo?

Tonko im nije ostavljao mogućnost da se pred vlastitom savješću osjećaju slavodobitno, ne ulazeći u krug politike, nego svagda ostajući "samo" piscem, mjereći se pritom najvišim mjerilima svijeta literature, ponekad i pobunjena duha kojega ne samo dobro poznaje nego ga je doslovce usisao u sebe, bivajući primjerom.

Nije znao niti htio prešutjeti sebe, u najkritičnijim trenucima svagdašnjosti on je jasno iskazivao svoj prosvjed, ne misleći na posljedice. A mogao je to, smio i znao jer je kao veliki literarni radnik, jedan od najznatnijih koje

smo poznavali, izgradio ne svoju bjelokosnu kulu nego tvrđavu mukotrpnog, svakodnevnog rada.

Rekoh, ostavio je hrvatskoj književnosti, pa i ne samo njoj, čitavu biblioteku knjiga i bit će potrebne generacije da točno utvrde što je sve napisao, objavio, učinio. Na prvom mjestu tu su njegovi stihovi kojima vrijednost raste sa svakom novom antologijom hrvatske poezije. Za života nisu ga u prvom redu spominjali kao pjesnika, ali njegove pjesme u današnjim razaralačkim tendencijama postaju poučne onima, kao što bi rekao Ante Stamać, koji više ne mogu podnijeti stih ni rečenicu.

Četiri knjige novela i četiri romana, po sudu mnogih, najznačajnije su stranice Šoljanava opusa, iako se pri ovoj tvrdnji prisjećamo i niza drugih njegovih stranica. Koliko su pak njegove novele, pripovijesti, međusobno povezane s romanima, sličnim odmacima od zbilje, osjećajem izgubljenosti i nepripadnosti, čak i prostorom ili se zbivaju na moru ili idu prema njemu, kao i sam autor koji je igrom slučajnosti rođen duboko na kopnu i cijelo vrijeme žuri prema jugu, pa ga i pamtimo na jednoj od njegovih brodica – govori i to da smo cjeline iz njegova prvog romana *Izdajice* prvi put čitali nagrađene na natjecajima za pripovijest. Ali one će sklopljene u korice romana doista tvoriti cjelinu, dajući rascjepkanosti pečat razmrvljena vremena. Zaštitni je znak mnogih od ovih stranica naziv “proza u trapericama”, koji ukida negdašnja “povijesna zakašnjenja” hrvatske književnosti, premda Šoljan govori iz drukčijeg kuta u odnosu na Zapad, zapravo svojevrsnog progonstva u riječi s obzirom na ondašnje političke prilike. I ovdje je riječ o gubitništvu, malodušnosti, kako bi rekao Šoljan, a izlaz se traži u duhovnosti, pa i samoj književnosti. *Kratki izlet* je zacijelo najpoznatiji Šoljanov roman, zavijen u tamno, beznadno, i u njemu autor razrađuje brojna egzistencijalna pitanja. *Luka* je, nasuprot, uronjena u svakodnevlje i razmatra potankoši neuspjela projekta mijenjanja prostora življenja, i s time povezano, i samog života. *Drugi ljudi na Mjesecu* još je jedno Šoljanovo opsesivno putovanje morem u kojemu on lirski i ironijski kristalizira slike i prizore osuvremenjena Odisejeva mita. Između izvanrednih lirskih cjelina, tamnijih, gotovo teatarskih ili čak filmskih scena natopljenih ironijom, u Šoljanovim romanima znadu mjestimično izroniti i esejistički tekstovi, u kojima se autor pita o sebi i svijetu, smislu i besmislu, a mi ih doživljujemo ne kao strani umetak nego kao čvrsto vezivni tkivo.

Antun Šoljan, kao i mnogi drugi suvremeni hrvatski pisci, nije imao sreće s kazalištem, iako je posjedovao sve preduvjete da svojom riječju zavl-

da pozornicom. Još više nego drugdje vlast je, rijetkim iznimkama, davala prednost svojim izabranicima, ukoliko se ne bi radilo o prijevodima. Na svu sreću, "brešu" su u kritičnom trenutku, bar za neko vrijeme, otvorili mladi ljudi Šoljanova naraštaja na zagrebačkom radiju, i on je (1966.) zablistao s prva dva radio-dramska teksta *Brdo* i *Galilejevo užašasće*, koje će godinu dana kasnije, zalaganjem drugih mladih ljudi, pred prepunim gledalištem biti izvedene u Teatru ITD. Polemičnost tekstova bila je, dakako, šoljanovska i korespondirala je na nekoliko razina, istodobno s pozornice odjekujući snagom izgovorene riječi. Jednom potaknut, Šoljan će sljedećih godina napisati čitav niz radijskih, televizijskih i kazališnih drama, među kojima su najpoznatije *Dioklecijanova palača*, *Romanca o tri ljubavi*, napisana u stihovima i svojevrsni je povratak u kazališna ishodišta, i *Bard*, koji će 1987. napokon dospjeti na veliku pozornicu Hrvatskog narodnog kazališta.

Možemo se nadati da će naša kazališta, u izmijenjenim uvjetima slobode i mira, napokon studiozno prići izučavanju Šoljanova teatra i otvoriti mu svoja teška vrata, umjesto da se kazalište, kao prošlih mjeseci, pretvara u krvoločni cirkus.

Pregledali smo letimično jedan dio Šoljanova djela, koji se stvaralački i sudbinski prepliće s drugim dijelom, u izrazu kristalno jasnim i domišljelim, nadahnutim i dalekovidnim Šoljanovim esejima, feljtonima, kritikama i polemikama. Ni taj dio njegove literature nije manje značajan i zanimljiv, to je kronika o spoznajama i osjećanjima iz kojih izrasta Šoljanovo djelo, ali i o svijetu koji ga okružuje, pritišće i vraća u postojanje. Ne samo mladi pisci, ali u prvom redu oni, trebali bi od Šoljana učiti s kakvom se jasnoćom i ozbiljnošću piše da bi vas svijet razumio i da biste ga mogli mijenjati. Antun Šoljan više je od Matoša našeg vremena: manje je griješio u prosudbama.

Mi ga u svojem sjećanju zadržavamo u njegovoj najdražoj slici: uz jarbol broda, ma koliko on skroman bio. Književnost mu doista bijaše velika plovidba koja će potrajati dok je hrvatske riječi, dakle beskrajno poput mora.

BIBLIOGRAFIJA
ANTUNA ŠOLJANA

1. NA RUBU SVIJETA. (Pjesme.) Biblioteka Suvremeni pisci, Matica hrvatska, Zagreb, 1956., 82. str.
2. SPECIJALNI IZASLANICI. (Novele.) Naklada Društva književnika Hrvatske, Zagreb, 1957., 175 str.
3. IZVAN FOKUSA. (Pjesme.) Mala biblioteka poezije, Lykos, Zagreb, 1957., 34 str.
4. IZDAJICE. (Roman.) Suvremeni pisci Hrvatske, Zora, Zagreb, 1961., 218 str.
Drugo izdanje; Prosveta, Beograd, 1963., 270 str.
Treće izdanje; Zora i Grafički zavod Hrvatske, Zagreb, 1968.
5. LICE. (Drama.) Razlog, 7, Zagreb 1963. Scenska praizvedba: Mala scena Hrvatskog narodnog kazališta, 1965. Radio praizvedba: Radio Zagreb, 1985.
6. BRDO. (Drama.) Letopis Matice srpske, 2, Novi Sad 1964., Radio praizvedba, Radio Zagreb 1966. Scenska praizvedba: Teatar ITD, 1967.
7. KRATKI IZLET. (Roman.) Jugoslavenska proza, Prosveta, Beograd, 1965., 142 str.
8. SOVA. (Drama.) Televizijska praizvedba: RTV Beograd, 1965.
9. TROGODIŠNJA KRONIKA POEZIJE HRVATSKE I SRPSKE 1960.-1962. (Kritika poezije iz tjednika "Telegram".) Naprijed, Zagreb, 1965., 296 str.
10. GARTLIC ZA ČAS KRATITI. (Izbor pjesama.) Biblioteka Savremena poezija Hrvatske, Bagdala, Kruševac, 1965., 32 str.
11. GALILEJEVO UZAŠAŠĆE. (Drama.) Kolo 5, Zagreb 1966. Radio praizvedba: Radio Zagreb, 1966. Scenska praizvedba: Teatar ITD, 1967.
12. DESET KRATKIH PRIČA ZA MOJU GENERACIJU. Biblioteka Danas, Matica srpska, Novi Sad, 1966., 188 str.
13. LEDENO LJETO. (Drama.) Kolo, Zagreb, 1968. Televizijska praizvedba: RTV Beograd, 1968.
14. DOBRE VIJESTI, GOSPO. (Drama.) Praizvedba Radio Zagreb, 1968. Objavljeno u časopisu "Mogućnosti", Split, 1969.
15. KLOPKA. (Drama.) Praizvedba; Radio Zagreb, 1969.
16. POTOP. (Drama.) Televizijska praizvedba: RTV Beograd, 1969.
17. DIKLECIJANOVA PALAČA, (Drama.) Praizvedba; Teatar ITD, 1969. Objavljeno u časopisu "Forum", 1-2, Zagreb, 1969.
18. DEVET DRAMA. Suvremeni hrvatski pisci, Matica hrvatska, Zagreb, 1970., 328 str.

19. GAZELA I DRUGE PJESME, PJESME. Biblioteka Kolo, Matica hrvatska, Zagreb, 1970, 72 str.
20. ZANOVIJETANJE IZ ZAMKE, DESET GODINA PODLISTAKA, 1960.-1970. (Feljtoni.) Biblioteka Gledišta. Znanje, Zagreb, 1972., 406 str.
21. STARCI. (Drama.) Praizvedba Radio Zagreb 1972. Objavljeno u "Forumu", 4-5, Zagreb, 1972. Scenska praizvedba pod naslovom Mototor (uz Tarampestu), Teatar ITD, 1974.
22. TARAMPESTA. (Drama.) Praizvedba; Radio Zagreb, 1973. Scenska izvedba: Teatar ITD, 1974.
23. LUKA, (Roman.) Biblioteka HIT, Znanje, Zagreb, 1974., 210 str.
24. OVO I DRUGA MORA, Pomorske priče, Biblioteka Modra lasta, Školska knjiga, Zagreb, 1975, 80 str.
25. OBITELJSKA VEČERA I DRUGE PRIČE. Biblioteka Jugoslavenski pisci, Naprijed, Zagreb, 1975., 300 str.
26. IZABRANE PJESME 1950.-1975., Matica srpska, Novi Sad, 1976.
27. ČITANJE OVIDIJEVIH METAMORFOZA/RUSTICHELLO. (Pjesme.) Biblioteka Studentskog centra Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1976., 48 str.
28. ROMANCA O TRI LJUBAVI. (Drama.) Praizvedba: Teatar ITD, 1976., objavljeno u "Forumu", 9, Zagreb, 1977.
29. DRUGI LJUDI NA MJESecu. (Roman.) Biblioteka HIT, Znanje, Zagreb, 1978., 250 str.
30. ČOVJEK KOJI JE SPASIO NIZOZEMSKU. (Drama.) Praizvedba; Radio Zagreb, 1983. Objavljena u "Forumu", 3, Zagreb, 1984.
31. BACAČ KAMENA. (Izbor pjesama.) Biblioteka Školjka, Matica hrvatska, Zagreb, 1985., 156 str.
32. BARD, (Drama.) "Forum", 4-5, Zagreb 1985.
33. IZABRANA DJELA I-II. U: Pet stoljeća hrvatske književnosti, Knj. 174/I i 174/II, Matica hrvatska, Zagreb 1987., 486 + 376 str.
34. HRVATSKI JOYCE I DRUGE IGRE. Biblioteka Zora. Grafički zavod Hrvatske, Zagreb, 1989., 110 str.
35. LUKA. (Roman.) Izabrana djela, Kolo 1, knj. 1. Grafički zavod Hrvatske, Zagreb, 1991., 249 str.
36. DRUGI LJUDI NA MJESecu. (Roman.) Izabrana djela, Kolo 1, knj. 2. Grafički zavod Hrvatske, Zagreb, 1991., 295 str.
37. MJESTO UZ PRIJESTOL. (Dvije drame: Dioklecijanova palača; Bard.) Izabrana djela, Kolo 1, knj. 3. Grafički zavod Hrvatske, Zagreb, 1991., 178 str.

38. SLOBODA ČITANJA. (Eseji.) Izabrana djela , Kolo I, knj. 4. Grafički zavod Hrvatske, Zagreb, 1991., 340 str.
39. PROŠLO NESVRŠENO VRIJEME. Biblioteka Kairos, Kolo 1. Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 1992., 191 str.
40. PRIGOVORI. (Pjesme.) Durieux, Zagreb, 1993., 58 str.
41. MOLITVA NA ŠETALIŠTU. Izbor i predgovor Hrvoje Pejaković. Biseri hrvatske književnosti, Kolo 2, knj. 15. Mozaik knjiga, Zagreb, 1995., 508 str.
42. KRATKI IZLET. Predgovor Velimir Visković. Konzor, Varaždin, 1996., 143 str.
43. LUKA. (Roman.) Priredio i predgovor napisao Ante Stamać. Erazmus , Zagreb, 1996., 195 str. Drugo izdanje 1997.
44. IZABRANA DJELA. Priredila Ina Gjurgjan. Riječ, Vinkovci, 1997., 174 str.
45. IZABRANE NOVELE. Izbor i predgovor Branko Hećimović. Sys Print, Zagreb, 1998., 104 str.

SADRŽAJ

Ispraćaj posmrtnih ostataka na Mirogoju	9
<i>Slavko Mihalić</i> : Velebno književno djelo	11
<i>Ante Stamać</i> : In memoriam Antun Šoljan (1932. – 1993.)	13
Komemoracija Razred za Književnost	17
<i>Dubravko Jelčić</i> : U spomen Antunu Šoljanu	19
<i>Slavko Mihalić</i> : Antun Šoljan	23
Bibliografija Antuna Šoljana	29

SPOMENICA PREMINULIM AKADEMICIMA
SVEZAK 107

ANTUN ŠOLJAN
1932. – 1993.

IZDAVAČ
HRVATSKA AKADEMIJA ZNANOSTI I UMJETNOSTI

ZA IZDAVAČA
ANDRIJA KAŠTELAN

TEHNIČKI UREDNIK
RANKO MUHEK

NAKLADA
400 PRIMJERAKA

TISAK
INTERGRAFIKA

ISBN 953-154-576-6
ISSN 1330-0865

ISBN 953-154-576-6